

STOGODIŠNJICA ROĐENJA DESANKE KOVAČEVIĆ-KOJIĆ: AKADEMSKI ŽIVOT I HISTORIOGRAFSKI DOPRINOS PROUČAVANJU SREDNJOVJEKOVNE BOSNE

Elmedina Duranović

Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju
elmedina.duranovic@iis.unsa.ba

Apstrakt: Povodom stogodišnjice rođenja Desanke Kovačević-Kojić, ovaj tekst analizira njen život, akademsku karijeru i naučni doprinos historiografiji srednjovjekovne Bosne. Poseban fokus stavljen je na njen metodološki pristup, interdisciplinarnost u radovima i uticaj na savremena istraživanja urbanog i ekonomskog razvoja u Bosni. Tekst se temelji na analizi njenih najznačajnijih djela i reflektuje trajnu vrijednost njenog naučnog naslijeđa.

Ključne riječi: Desanka Kovačević-Kojić, Bosna, srednji vijek, privreda, urbana historija, historiografija

Abstract: Commemorating the centenary of Desanka Kovačević-Kojić's birth, this article offers a critical exploration of her life, academic trajectory, and enduring contributions to the historiography of medieval Bosnia. Particular emphasis is placed on her methodological rigor, interdisciplinary orientation, and the lasting impact of her work on contemporary studies of urban and economic development in Bosnia. Anchored in her most seminal publications, the text underscores the continued relevance and scholarly resonance of her intellectual legacy.

Keywords: Desanka Kovačević-Kojić, Bosnia, Middle Ages, economy, urban history, historiography

Uvod

U 2025. godini navršava se stotinu godina od rođenja Desanke Kovačević-Kojić, istaknute historičarke čiji je naučni opus značajno doprinio proučavanju historije srednjovjekovne Bosne i jugoistočne Evrope. Iako više nije među živima, njen uticaj u historiografiji ostaje snažno prisutan, kako kroz njena djela tako i kroz generacije historičara koje je obrazovala i inspirisala.

Rođena 3. oktobra 1925. godine u Sarajevu, osnovno i srednje obrazovanje stekla je u rodnom gradu. Studij historije završila je na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu, gdje je diplomirala 1950. godine. Iste godine započela je akademsku karijeru kao asistentica na Odsjeku za historiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, gdje je tokom narednih decenija kontinuirano napredovala u akademskim zvanjima, sve do izbora u zvanje redovne profesorice.¹ Tokom tog perioda, bila je nositeljica nastave iz predmeta “Istorija naroda Jugoslavije u srednjem vijeku” i “Istorija naroda Bosne i Hercegovine u srednjem vijeku” sve do penzionisanja 1990. godine.²

Doktorsku disertaciju koju je izradila pod mentorstvom Mihaila Dinića, odbranila je 1956. godine na Univerzitetu u Beogradu, čime je postavila temelje za svoj budući naučni rad. Tokom akademske 1957/1958. godine kao

¹ Na poziciju asistenta izabrana je krajem 1950. godine, nakon što su njeni profesori Jorjo Tadić i Mihailo Dinić uputili preporuku tadašnjem dekanu Filozofskog fakulteta Anti Babiću, datiranu 28. septembra iste godine. Sljedeći stepen napredovanja uslijedio je u aprilu 1958, kada je, na osnovu referata koji su priložili Jorjo Tadić i Anto Babić, izabrana u zvanje docenta. U zvanje vanrednog profesora promovirana je 1. septembra 1963. godine, uz podršku referenata Ante Babića, Jorje Tadića i Branislava Đurđeva, a njen izbor je krajem decembra potvrđen odlukom Savjeta Filozofskog fakulteta. Konačno, 5. juna 1969. godine, stekla je zvanje redovnog profesora, na osnovu referata koji su potpisali Anto Babić, Branislav Đurđev i Hamdija Kapidžić. Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet (dalje: UNSA-FF), Dosije Desanka Kovačević-Kojić.

² Odluka o penzionisanju profesorice Desanke Kovačević-Kojić formalizirana je 17. jula 1990. godine, čime je zaključena njena dugogodišnja služba na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, gdje je kao redovni profesor predavala predmete “Istorija naroda Jugoslavije – srednji vijek” i “Istorija naroda Bosne i Hercegovine – srednji vijek” na Odsjeku za istoriju. S obzirom na to da je 3. oktobra iste godine navršavala 65 godina života, odluka je donesena i prije ispunjenja uslova od 40 godina radnog staža, u skladu s važećim akademskim propisima. UNSA-FF, Dosije Desanka Kovačević-Kojić.

stipendista francuske vlade boravila je u Parizu na stručnom usavršavanju kod istaknutog historičara Fernanda Braudela, na prestižnoj instituciji *L'École Pratique des Hautes Études*. Ova međunarodna saradnja dodatno je oblikovala njen metodološki pristup, koji je karakterisala interdisciplinarnost, kritička analiza izvora i komparativna perspektiva.³

Sredinom XX stoljeća, osnivanjem ključnih obrazovnih i naučnih institucija u Bosni i Hercegovini, poput Odsjeka za istoriju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu (1950) i Instituta za istoriju (1959), stvoreni su temeljni uslovi za razvoj savremene historiografske misli. Ove su institucije omogućile generacijama istraživača da se sistematski bave nacionalnom prošlošću, pri čemu je posebna pažnja posvećena srednjovjekovnoj Bosni.⁴ U tom procesu važnu ulogu imala je Desanka Kovačević-Kojić, čiji je naučni i pedagoški angažman dao značajan doprinos afirmaciji historijske nauke u Bosni i Hercegovini. Studirajući na Univerzitetu u Beogradu imala je priliku da sarađuje s istaknutim historičarima poput Mihaila Dinića i Jorja Tadića. Kao članica grupe studenata koju je predvodio Tadić, učestvovala je u istraživanjima u Dubrovačkom arhivu, što je u velikoj mjeri odredilo pravac njenog budućeg naučnog djelovanja.⁵ Fokusirala se na proučavanje dubrovačkih arhivskih izvora, koji nude dragocjene podatke o ekonomskim, društvenim i urbanim procesima u zaleđu Dubrovnika. Relativno

³ Osnovni biografski podaci o Desanki Kovačević-Kojić, uključujući informacije o njenom obrazovanju i stručnom usavršavanju, dostupni su u izvještajima sačinjavanim povodom njenih izbora u zvanja na matičnom Filozofskom fakultetu, kao i u dokumentaciji priloženoj uz postupke izbora u članstvo Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. UNSA-FF, Dosije Desanka Kovačević-Kojić; Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine (dalje: ANUBiH), Dosije Desanka Kovačević-Kojić.

⁴ Desanka Kovačević-Kojić, "Srednji vijek", u: *Savjetovanje o istoriografiji Bosne i Hercegovine (1945-1982)*, ur. Nedim Filipović, Sarajevo: ANUBiH, 1983, 31.

⁵ Tokom ljeta 1949. godine, među osam studenata koji su zajedno s profesorom Tadićem boravili na arhivskom istraživanju u Dubrovniku, nalazila se i Desanka Kovačević, tada studentica treće godine fakulteta. Pored rada na zajedničkom projektu, prikupljanju građe za historiju Beograda, Kovačević je paralelno ispisivala podatke o bosanskom rudniku Olovo za potrebe vlastitog istraživačkog rada. Јорјо Тадић, "Извештај о практичном раду са студентима у Дубровнику у лето 1949. г", u: *Историјски часопис*, Београд: Орган Историског института САН, 1951, бр. 2/1949-1950, 299.

dug stvaralački period njenog naučnoistraživačkog rada rezultirao je nizom priloga veoma značajnih prije svega za bosanskohercegovačku historiografiju srednjeg vijeka. Prema njenim riječima, za izučavanje bosanskog srednjeg vijeka odlučila se još kao student, mada je područje njenog interesovanja bilo znatno šire i obuhvatalo je i zemlje u regiji, prije svega Srbiju.⁶

Za dopisnog člana Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine izabrana je 1975,⁷ a za redovnog 1981. godine,⁸ čime je postala jedna od rijetkih žena u to vrijeme koje su stekle članstvo u najvišoj naučnoj instituciji Bosne i Hercegovine. Ovaj izbor predstavlja priznanje njenom višedecenijskom predanom radu u oblasti srednjovjekovne historije, te potvrđuje njen značajan doprinos razvoju historiografske misli u regiji. Pored izuzetnog naučnog i pedagoškog angažmana, jedno je vrijeme obnašala i funkciju predsjedavajuće Društva istoričara Bosne i Hercegovine.⁹ Od 1979. bila je

⁶ Zora Vujasin, "Dobitnici Dvadesetsedmojulske nagrade, Život zapretenih ognjišta", *Oslobođenje*, 20. 9. 1979, 9.

⁷ Na sjednici održanoj 17. januara 1975. godine, Odjeljenje društvenih nauka Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine donijelo je odluku da Skupštini Akademije predloži izbor prof. dr. Desanke Kovačević-Kojić, redovne profesorice Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, za vanrednu članicu Akademije. Mišljenja i referate koji su potvrdili njene izuzetne naučne kvalifikacije i doprinos historiografiji potpisali su ugledni akademici Branislav Đurđev i Nedim Filipović. Izbor je zvanično okončan do marta iste godine. ANUBiH, Dosije Desanka Kovačević-Kojić, *MIŠLJENJE za izbor prof. Dr. DESANKE KOVAČEVIĆ-KOJIĆ za vanrednog člana Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine*, 9. 1. 1975, 1–5.

⁸ Na sjednici Odjeljenja društvenih nauka Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, održanoj krajem decembra 1980. godine, jednoglasno je prihvaćen prijedlog da se prof. dr. Desanka Kovačević-Kojić kandiduje za izbor u status redovne članice Akademije u narednom izbornom terminu. U skladu s ustaljenom procedurom, Odjeljenje je zadužilo akademike Nedima Filipovića i Alojza Benca da pripreme odgovarajuće referate koji bi stručno obrazložili njenu kandidaturu, oslanjajući se na njen dugogodišnji naučni rad, međunarodnu reputaciju i doprinos razvoju historiografije srednjovjekovne Bosne i šireg jugoslavenskog prostora. Na osnovu dostavljenih referata, na narednoj sjednici Odjeljenja, održanoj 13. januara 1981. godine, kandidatkinja je tajnim glasanjem dobila potrebnu većinu glasova članova Odjeljenja, čime je formalno potvrđena njena nominacija za najviše akademsko zvanje. ANUBiH, Dosije Desanka Kovačević-Kojić, *Referat za izbor dopisnog člana prof.dr. Desanke Kovačević-Kojić u status redovnog člana*, 12. 1. 1981, 1–5; *Referat za izbor dr. Desanke Kovačević-Kojić za redovnog člana ANUBiH*, 1–5.

⁹ *Spomenica (1950–1980)*, Sarajevo: Filozofski fakultet, 1980, 37. Društvo istoričara Bosne i Hercegovine bilo je osnovano neposredno nakon Drugog svjetskog rata, a njegov rad je bio usko

stalna, a od 2004. godine počasna članica Međunarodne komisije za historiju gradova, čime je stekla međunarodno priznanje za svoj naučni doprinos u oblasti urbane historije.¹⁰

Neposredno nakon izbijanja rata u Bosni i Hercegovini, krajem 1992. godine napustila je Sarajevo i nastavila naučni rad u Beogradu, gdje je ostala aktivna sve do kraja života. Za redovnog člana Srpske akademije nauka i umetnosti izabrana je 1994. godine. Sudjelovala je i u osnivanju Akademije nauke i umjetnosti Republike Srpske i bila njen član od 1996. godine.¹¹

Desanka Kovačević-Kojić preminula je 13. augusta 2022. godine, ostavivši iza sebe bogat naučni opus koji i danas služi kao temelj za istraživanja srednjovjekovne prošlosti Balkana. Stogodišnjica njenog rođenja prilika je da se sagleda njen naučni opus i doprinos razvoju savremene historiografije. Naslijeđe njenog rada ogleda se u načinu na koji su istraživanja srednjovjekovne Bosne metodološki i tematski oblikovana u narednim desetljećima. O njenom životu i djelu pisalo se mnogo i iz različitih uglova: od biografskih prikaza i stručnih analiza do osvrta na njen metodološki

povezan s Odsjekom za istoriju Filozofskog fakulteta u Sarajevu. Tokom četiri decenije, Društvo je organizovalo naučne skupove, poticalo historiografska istraživanja i izdavalo *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine*, koji je bio jedno od najvažnijih historiografskih glasila u zemlji. Od 1949. do 1990. godine objavljeno je ukupno 30 svezaka časopisa, koji je u početku nosio naziv *Godišnjak Istorijskog društva Bosne i Hercegovine*, a od broja XII nadalje *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine*. Desanka Kovačević-Kojić bila je aktivna članica Društva tokom 1970-ih i 1980-ih godina, kada je Društvo imalo značajnu ulogu u oblikovanju historiografske misli u Bosni i Hercegovini. Esad Kurtović, "Bibliografija Godišnjaka Društva istoričara Bosne i Hercegovine, Sarajevo (I do XL-XLI)", u: *Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu (Historija, Historija umjetnosti, Arheologija)*, Sarajevo: UNSA – Filozofski fakultet, 2020, br. 7, 137–180.

¹⁰ Момчило Спремић, "Десанка Ковачевић-Кojiћ (1925), Србија и Медитеран", у: *Живот и стваралаштво жена чланова Српског ученог друштва, Српске краљевске академије и Српске академије наука и уметности*, том II, гл.ур. Зоран Кнежевић, ур. Нада Милошевић-Ђорђевић, Београд: САНУ, 2022, 366. Рijeч је о једном од најважнијих међународних тијела посвећених проучавању историје градова, основаном 1955. године под окриљем Међународног комитета за историјске науке (ICHS/CISH). Комисија окупља истакнуте историчаре из различитих земаља који се баве истраживањем урбаног развоја, друштвених и економских структура градова, те њихових трансформација кроз историјске епохе. Чланство у Комисији представља признање високе стручности и активног доприноса међународној историјској заједници.

¹¹ М. Спремић, "Десанка Ковачевић-Кojiћ (1925), Србија и Медитеран", 362.

pristup i akademsku etiku.¹² Upravo zbog toga, ovaj tekst ne pretendira da otkrije nepoznato, već da potvrdi trajnu relevantnost njenog rada i intelektualnog naslijeđa.

Naučnoistraživački rad Desanke Kovačević-Kojić

Akademkinja Desanka Kovačević-Kojić posvetila je značajan dio svog naučnog opusa istraživanju građe Dubrovačkog arhiva, obuhvativši pritom niz tematskih oblasti. Ipak, od samih početaka njenog naučnog djelovanja, primjetna je jasna usmjerenost ka izučavanju pitanja ekonomskog i društvenog razvoja srednjovjekovne Bosne, što se nedvosmisleno potvrđuje kroz naslove iz njene bogate i raznovrsne bibliografije.¹³ U temelju te istraživačke orijentacije, kako sama ističe, “ležalo je uvjerenje da u ekonomskoj i društvenoj oblasti treba tražiti opšte uslove koji su presudno uticali na

¹² Povodom 90 godina života i 65 godina naučnog rada Desanke Kovačević-Kojić, ANURS organizirala je 2015. godine izdavanje zbornika radova u njenu čast. Zbornik, pored osvrta na njen život i djelo kojeg je priredio Đuro Tošić (19–34) i biografije koju je za ovu priliku pripremila Slavica Merenik (37–64), sadrži trideset priloga koje su potpisali njeni dugogodišnji saradnici i mlađe kolege, potvrđujući širinu njenog naučnog uticaja. Tematski, radovi se pretežno odnose na privrednu i društvenu historiju, oblasti kojima se i sama Kovačević-Kojić posvećivala tokom svoje karijere. *Зборник радова у част академику Десанки Ковачевић Кojiћ*, ур. Ђуро Тошић, Бања Лука: Одјељење друштвених наука АНУРС, 2015.

Biografija i bibliografija Desanke Kovačević-Kojić uvršteni su i u zbornik posvećen članicama institucija koje su prethodile i činile SANU. U ovom zborniku istaknut je njen izuzetan doprinos razvoju srpske, ali i šire balkanske historiografije, naročito u oblasti srednjovjekovne ekonomske historije. М. Спремић, “Десанка Ковачевић-Кojiћ (1925), Србија и Медитеран”, 361–394.

Povodom stote godišnjice rođenja Desanke Kovačević Kojić, Istorijski institut u Beogradu objavio je zbornik radova kao priznanje njenom izuzetnom naučnom doprinosu i trajnom naslijeđu. *Hommage to Academician Desanka Kovačević Kojić: Trade, Mining, Settlements, and Politics in Medieval and Early Modern Southeastern Europe*, Collection of Works, vol. 47, ed. Aleksandar Rastović, vol. ed. Vladeta Petrović, Belgrade: Institute of History, 2025.

¹³ S obzirom na obimnu naučnu produkciju Desanke Kovačević-Kojić, u ovom radu fokus analize je na odabranom korpusu njenih djela koja su, prema našem vlastitom istraživačkom kriteriju, ostavila najdublji trag u bosanskohercegovačkoj historiografiji. Time se ni na koji način ne umanjuje značaj njenog doprinosa proučavanju srednjovjekovne prošlosti susjednih zemalja, već se nastoji istaknuti ono što je za domaću historiografiju imalo posebno metodološko i tematsko značenje.

istorijski razvitak srednjovjekovne bosanske države”.¹⁴ Ovakav pristup bio je u skladu s tadašnjim dominantnim tendencijama evropske historiografije, koja je sve više naglašavala značaj strukturalnih faktora u tumačenju historijskih procesa.¹⁵

Njena orijentacija na privrednu historiju rezultirala je nizom kraćih i obimnijih studija koje su obuhvatile različite aspekte srednjovjekovne bosanske ekonomije: rudarstvo, trgovački promet, djelovanje domaćih i dubrovačkih trgovaca, zanatstvo, izvozne i uvozne tokove, monetarni sistem i druge relevantne oblasti. Pored toga, pojavili su se i monografski prilozi posvećeni pojedinim rudarskim lokalitetima, čime je dodatno produbljena analiza privrednih struktura srednjovjekovne Bosne. Rezultate svojih istraživanja objavljivala je u monografijama, ali i kroz brojne naučne članke i rasprave u relevantnim časopisima u Bosni i Hercegovini i inostranstvu, tako da je njen rad obogatio ne samo domaću historiografiju, već je i doprinio međunarodnoj afirmaciji srednjovjekovne Bosne kao značajnog prostora za interdisciplinarna istraživanja.

Već u ranoj fazi svog naučnog rada objavila je kraće djelo pod naslovom *Bosna i Hercegovina u srednjem vijeku*.¹⁶ Iako bez kritičkog aparata i koncipirana kao opći prikaz srednjovjekovne historije, ova knjiga predstavlja važan korak ka sistematskom i naučno utemeljenom pristupu srednjovjekovnoj prošlosti Bosne i Hercegovine u domaćoj historiografiji.

Ipak, njena prva značajnija monografija, koja ujedno predstavlja i prvu sveobuhvatnu sintezu iz oblasti privredne historije srednjovjekovne Bosne, jeste monografija *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*.¹⁷ Temeljena na doktorskoj disertaciji, označila je prekretnicu u domaćoj historiografiji,

¹⁴ D. Kovačević-Kojić, “Srednji vijek”, 32.

¹⁵ Narativ o uticaju strukturalističke paradigme na evropsku historiografiju, posebno kroz djelovanje francuskih historičara iz kruga škole *Annales* i razvoj “nove historije”, detaljno je razrađen u: Франсоа Дос, *Историја структурализма II: Напоље са знаком, 1967. до данас*, Београд: Карпос, 2019.

¹⁶ Десанка Ковачевић, *Босна и Херцеговина у средњем вијеку*, Сарајево: Народна просвјета, 1954.

¹⁷ Desanka Kovačević, *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*, Sarajevo: Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine, 1961.

koja je do tada, sa izuzetkom radova Mihaila Dinića, vrlo oskudno obrađivala ovu tematiku. Trgovina je uz rudarstvo činila najrazvijeniju granu bosanske privrede, te se stoga s pravom može reći da je ova monografija predstavljala prvi ozbiljan korak ka sistematskoj obradi ekonomskog razvoja Bosne u srednjem vijeku.

Studija obuhvata širok spektar aspekata trgovine, nudeći sveobuhvatan prikaz privrednih tokova, aktera i struktura koje su oblikovale bosansku državu u periodu njenog uspona. S posebnim naglaskom na trgovačke odnose s Dubrovnikom, autorica analizira ulogu dubrovačkih kolonija, njihovu organizaciju i svakodnevni život, čime se osvjetljava snažna povezanost bosanske unutrašnjosti s jadranskim trgovačkim svijetom. Trgovina se pri tom ne posmatra kao izolirani fenomen, već u širem kontekstu društvenih promjena i vanjskih uticaja.

Posebnu pažnju autorica posvećuje domaćim trgovcima, čime doprinosi uravnoteženijem razumijevanju unutrašnjih privrednih odnosa. Ističe se njihova ključna uloga u svakodnevnoj ekonomskoj aktivnosti, kao posrednika između lokalne proizvodnje i stranih tržišta, te kao pokretača urbanizacije i monetizacije bosanske privrede. Njihova roba, obim poslova, organizacija i pravni status pružaju dragocjen uvid u unutrašnju strukturu srednjovjekovne bosanske ekonomije. Analiza domaćih trgovaca predstavlja jedno od najvrednijih poglavlja studije, jer pokazuje da oni nisu bili pasivni učesnici, već aktivni nosioci privrednih procesa.

U metodološkom smislu, knjiga se oslanja na temeljitu analizu do tada neobjavljenih arhivskih izvora, prvenstveno dubrovačkih notarskih knjiga, povelja i trgovačkih ugovora, što doprinosi njenoj empirijskoj utemeljenosti. Iako je autorica nastojala osvijetliti kompleksnu problematiku iz više uglova, oslanjanje isključivo na dubrovačke izvore uslovalo je da fokus istraživanja ostane primarno na bosansko-dubrovačkim odnosima. U svakom pogledu, riječ je o pionirskom poduhvatu i temeljnom doprinosu domaćoj historiografiji. Na koncu, *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni* nije samo historiografski doprinos već intelektualni okvir za razumijevanje kako se ekonomski život oblikovao u srednjovjekovnoj Bosni, te kako su

lokalni i vanjski faktori uticali na razvoj jedne feudalne države. Njom je domaća historiografija obogaćena, a postavljeni su i standardi za buduća istraživanja u oblasti privredne i društvene historije. Poseban doprinos u metodološkom pristupu predstavljaju tabelarni prikazi, koji su omogućili sistematizaciju i preglednost velikog broja podataka. Ovi prikazi, kao i širi analitički okvir njenog rada, svjedoče o uticaju škole Fernanda Braudela, kojem je bila izložena tokom svog boravka u Francuskoj.

U okviru sveobuhvatnog istraživanja srednjovjekovne trgovine nastali su njeni brojni radovi koji se bave ključnim aspektima ekonomskog života tog perioda. Posebna pažnja posvećena je kovnici novca bosanskih vladara, analizi sistema carina, trgovanju strateški važnim robama poput voska i vune, razvoju zanatstva, kao i razvoju finansijskih praksi, među kojima se izdvaja analiza dubrovačkog dvojnog knjigovodstva.¹⁸ Paralelno s proučavanjem trgovine, autorica je značajan doprinos dala i istraživanju rudarstva kao jednog od pokretača srednjovjekovne urbanizacije i ekonomskog razvoja. Studije o pojedinim rudarskim centrima obuhvatile su analizu obima proizvodnje, tehničkih karakteristika eksploatacije, kao i socio-ekonomskih posljedica rudarske djelatnosti. U tom kontekstu, posebno se ističe njen rad objavljen na francuskom jeziku pod naslovom *Dans la Serbie et la Bosnie médiévaux: Les mines d'or et d'argent*, koji predstavlja sveobuhvatan pregled rudarskog sektora u Srbiji i Bosni tokom srednjeg vijeka.¹⁹ Ovaj članak ne samo da je historiografsku literaturu o bosanskom srednjovjekovlju učinio vidljivom na međunarodnom nivou, već je i afirmisao značaj jugoistočne Evrope unutar evropskih ekonomskih tokova karakterističnih za srednjovjekovni period.²⁰

¹⁸ Десанка Ковачевић, "Трговачке књиге Николе и Луке Кабуџића", у: *Historijski pregled*, Загреб: Savez društva historičara SFRJ, 1954, br. 1-1, 46–48; Ista, "Dvojno knjigovodstvo u Dubrovniku i Benko Kotruljević", у: *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine*, Sarajevo: Društvo istoričara Bosne i Hercegovine, 1988, br. 39, 57–64.

¹⁹ Desanka Kovačević, "Dans la Serbie et la Bosnie médiévaux: Les mines d'or et d'argent", у: *Annales: Économies Sociétés Civilisations*, Paris: École des hautes études en sciences sociales, 1960, br.15-2, 248–258.

²⁰ Desanka Kovačević-Kojić se u više navrata bavila temom rudarstva, a značajan doprinos dala je i kroz zajednički rad sa Simom Ćirkovićem i Ružom Ćuk na kolektivnoj studiji *Staro srpsko rudarstvo*. Cilj ove publikacije bio je da objedini dotadašnje pojedinačne radove, uglavnom rasute po različitim publikacijama, u jedinstvenu i koherentnu cjelinu. U okviru projekta, Kovačević-Kojić je

S posebnom predanošću Desanka Kovačević-Kojić posvetila se istraživanju historije gradova u srednjovjekovnom kontekstu. Njen prvobitni naučni fokus bio je usmjeren na analize pojedinačnih privrednih i ekonomskih grana, poput razvoja rudarstva, trgovine i zanatstva u srednjovjekovnom periodu. Međutim, rezultati koje je postigla tokom naučnoistraživačkog rada usmjerili su njezinu pažnju ka sveobuhvatnom proučavanju urbanog života. Upravo na ovom polju nastale su njene najznačajnije monografije, kojima je postavila temelje za razvoj urbane historije kao zasebne oblasti u domaćoj historiografiji.

Jedan od ključnih metodoloških izazova u istraživanju srednjovjekovne historije Bosne jeste nepostojanje domaćih arhivskih fondova, što predstavlja ozbiljnu prepreku za sistematsko proučavanje društvenih, političkih i ekonomskih procesa, posebno u kontekstu urbanih sredina. Pisanje historije gradova, kao prostora intenzivne društvene interakcije i ekonomske razmjene, zahtijeva istraživački rad na raznovrsnoj i bogatoj dokumentaciji radi temeljite rekonstrukcije njihove unutrašnje strukture, funkcionalne dinamike i regionalne povezanosti. U tom pogledu, primorski gradovi poput Dubrovnika predstavljaju paradigmatske primjere: zahvaljujući izuzetno očuvanim arhivskim fondovima, statutima, notarskim zapisima i drugim pisanim izvorima, omogućena je višeslojna analiza urbanog razvoja, upravne organizacije, trgovačkih mreža i društvenih odnosa. Kada je riječ o izučavanju bosanskih srednjovjekovnih urbanih prostora, uprkos navedenom nedostatku, istraživačima su na raspolaganju dragocjeni izvori iz notarskih kancelarija dalmatinskih gradova, prvenstveno Dubrovnika, koji su tokom srednjeg vijeka održavali intenzivne trgovačke i komunikacijske veze s unutrašnjošću Balkana. Zahvaljujući sistematičnom vođenju notarskih knjiga, sačuvane su informacije koje omogućavaju djelimičnu rekonstrukciju odnosa između primorskih i kontinentalnih urbanih centara. Iako ti izvori

autorica poglavlja o nastanku novih rudnika u prvoj polovini XV stoljeća, dok je zajedno sa Ćirkovićem obradila razvoj rudarstva u drugoj polovini istog stoljeća. Pored toga, dala je značajan osvrt na ulogu domaćih rudnika u proizvodnji srebra i uticaj rudarstva na ukupne privredne tokove. Сима Ђирковић, Десанка Ковачевић-Кojiћ и Ружа Ђук. *Старо српско рударство*. Београд: Вукова задужбина; Нови Сад: Прометеј, 2002.

predstavljaju važnu osnovu za istraživanje, njihova informativna vrijednost u pojedinim je segmentima ograničena. Naime, obim i sadržaj sačuvanih podataka ne koreliraju nužno sa stepenom razvijenosti pojedinih gradskih naselja, već prvenstveno zavise od intenziteta njihovih veza s primorjem. Zbog toga se u historiografiji javlja neravnomjerna zastupljenost gradskih sredina: o nekima posjedujemo relativno bogatu dokumentaciju i mogućnost dublje analize, dok su druga naselja ostala gotovo nepoznata, bez ikakvih direktnih spomena u dostupnim izvorima. Ova disproporcija ne odražava stvarnu historijsku važnost tih lokaliteta, već ukazuje na strukturne limite izvora koji su nam danas dostupni. Stoga je nužno da se u istraživanjima kombinuju različiti metodološki pristupi, uključujući arheološke nalaze, toponomastičku analizu i komparativnu regionalnu historiografiju, kako bi se nadomjestile praznine u arhivskoj građi i omogućilo sveobuhvatnije razumijevanje urbanog prostora srednjovjekovne Bosne.

Upravo u kontekstu navedenih metodoloških izazova, posebno se ističe studija Desanke Kovačević-Kojić *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države*.²¹ Kroz inovativan pristup dostupnim izvorima, autorica je uspješno prevazišla istraživačke prepreke, ponudivši djelo koje je s pravom ocijenjeno kao kapitalno u domaćoj historiografiji.²² Ključnu ulogu u oblikovanju njenih zaključaka imala je analiza bilješki koje su dubrovački trgovci ostavljali tokom svojih poslovnih aktivnosti. Na temelju njih Kovačević-Kojić je došla do izuzetno značajnih zaključaka koji su izazvali reviziju dotadašnjih historiografskih stavova o urbanom razvoju srednjovjekovne Bosne. Naime, sistematski prikupljeni podaci iz trgovačke korespondencije i knjigovodstvenih zapisa nedvojbeno ukazuju na postojanje razvijenih gradskih naselja u Bosni prije dolaska Osmanlija, što je bilo u suprotnosti s prevladavajućim mišljenjem da je proces urbanizacije započeo tek sa osmanskim

²¹ Десанка Ковачевић-Кojiћ, *Градска насеља средњовјековне босанске државе*, Сарајево: Веселин Маслеша, 1978.

²² Monografija *Градска насеља средњовјековне босанске државе* ubraja se među najčešće prikazivana historiografska djela s ovih prostora, o čemu svjedoči niz objavljenih prikaza i osvrta koji su redom ocijenili rad Desanke Kovačević-Kojić izuzetno visoko. Popis prikaza i osvrta: M. Спремић, "Десанка Ковачевић-Кojiћ (1925), Србија и Медитеран", 389–390.

osvajanjem.

Prema do tada dominantnoj historiografskoj paradigmi, srednjovjekovna Bosna se smatrala ruralnim prostorom bez značajnijih urbanih centara, a gradovi su se tumačili kao produkt osmanske administrativne i trgovačke politike. Međutim, istraživanja Kovačević-Kojić pružaju uvjerljive dokaze da je proces urbanizacije u bosanskoj srednjovjekovnoj državi započeo već u prvoj polovini XIV stoljeća te da je imao dinamičan razvojni tok koji je kulminirao u prvoj polovini XV stoljeća. Ovi gradovi, iako kasnije formirani u odnosu na zapadnoevropske srednjovjekovne urbane centre, pokazivali su karakteristike funkcionalne urbane strukture, uključujući razvijeno rudarstvo, trgovinu i zanatstvo.

Pored najzastupljenijeg tipa grada, naselja rudara i trgovaca, autorica ističe i druge oblike urbanih cjelina koji svjedoče o raznolikosti srednjovjekovne urbane strukture. Među njima se posebno izdvajaju gradska naselja formirana na prometnim i strateški važnim terenima, što je karakteristično za gradove nastale u Podrinju i Polimlju, poput Foče, Goražda, Prijepolja i Pljevalja. Ova naselja, koja su često nastajala spontano i tek naknadno dobijala fortifikacijske karakteristike, razvijala su se uz trgovačke i karavanske puteve, čime su postajala važna središta razmjene dobara i susreta različitih kultura.

Autorica, također, ukazuje i na postojanje planski izgrađenih naselja, poput Novog, koja su nastajala s jasno definiranom urbanističkom strukturom i funkcionalnom podjelom prostora, što svjedoči o razvijenom nivou društvene organizacije i političke volje u njihovom oblikovanju. Neizostavan segment urbanog prostora čine i podgrađa feudalnih utvrđenja, kao što je podgrađe Borča, koja su se razvijala u neposrednoj blizini tvrđava, služeći kao ekonomska i stambena podrška vojno-administrativnim centrima. Ovakva raznolikost u tipologiji gradskih naselja ne samo da oslikava složenost srednjovjekovnog društva, već i ukazuje na prilagodljivost urbanog razvoja različitim geografskim, ekonomskim i političkim uslovima.

Analiza privrednih, društvenih i kulturnih aspekata urbanih sredina u srednjovjekovnom kontekstu ukazuje na složenost odnosa između domaćeg i stranog stanovništva, kao i na raznovrsnost funkcija koje gradovi obavljaju unutar feudalnog društva. Iako su rudarstvo i trgovina bile dominantne privredne grane, zanatstvo je predstavljalo prostor u kojem je domaće stanovništvo imalo izraženiju uključenost i veću ravnopravnost. Etnička raznolikost gradova, uz prisustvo stranaca s posebnim pravnim statusom, dodatno je oblikovala društvenu dinamiku i pravne strukture urbanih zajednica. Unatoč tome, brojna pitanja ostaju otvorena, posebno ona koja se odnose na stepen samouprave gradova, društveni položaj lokalnog stanovništva i institucionalnu strukturu urbanih sredina.

Iako su pisani izvori o duhovnom i svakodnevnom životu u gradovima oskudni, njihova kombinacija s materijalnim ostacima omogućila je djelimičnu rekonstrukciju urbane svakodnevice. Metodološki pristup koji integriše arheološke nalaze i pisane izvore pokazao se posebno plodonosnim u analizi crkvenog graditeljstva, koje je često predstavljalo ne samo religijsko, već i društveno središte urbanih zajednica. Time se potvrđuje da srednjovjekovni gradovi, uprkos ograničenosti izvora, mogu biti sagledani kao kompleksne društvene i kulturne cjeline, čije značenje nadilazi isključivo ekonomsku funkciju, obuhvatajući i širi simbolički i identitetski okvir.

S tim u vezi, knjiga *Градска насеља средњовјековне босанске државе* predstavlja temeljno djelo u izučavanju urbanog razvoja srednjovjekovne Bosne, s fokusom na genezu i funkciju pojedinačnih naselja. Ona nudi topografsko-historijski pristup, u kojem se gradovi analiziraju prvenstveno kroz prizmu njihove lokacije, odnosno geografskog položaja, strateške važnosti, privredne i društvene promjene, te administrativne uloge. Autorica se oslanja na dubrovačke trgovačke knjige i povelje, pažljivo mapirajući prostorni razvoj i vanjske uticaje koji su oblikovali gradska naselja. Integracijom pisanih izvora s arheološkim nalazima Kovačević-Kojić je postavila temelje interdisciplinarnog pristupa u domaćoj historiografiji, značajno proširujući metodološke okvire istraživanja srednjovjekovne prošlosti. Ova

studija pruža čvrst temelj za razumijevanje urbane strukture, postavljajući scenu za kasniju, dublju analizu unutrašnjeg života gradova.

Od samog pokretanja “naučnog zadatka” *Historija naroda Bosne i Hercegovine*, koji je 1968. godine inicirala Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Desanka Kovačević-Kojić bila je aktivno uključena u njegovu realizaciju. Kao članica Potkomisije za srednji vijek, dala je izuzetan doprinos istraživanju srednjovjekovne prošlosti Bosne i Hercegovine. Nakon smrti akademika Ante Babića, dotadašnjeg rukovodioca Potkomisije, preuzela je vodstvo nad ovom stručnom grupom te je imenovana članicom glavne Komisije zadužene za izradu spomenute edicije.²³

Iako projekt nije finaliziran kao jedinstvena višesveščana publikacija, značajan broj rezultata objavljen je u formi pojedinačnih studija i priloga. Jedan je dio objedinjen i objavljen 1987. godine u prvom tomu *Priloga za istoriju Bosne i Hercegovine*, pod naslovom “Društvo i privreda srednjovjekovne Bosne”.²⁴ Ova publikacija predstavlja vrijedan rezultat rada Potkomisije za srednji vijek, pri čemu je Kovačević-Kojić dala ključan doprinos analizom privrednih aspekata srednjovjekovne bosanske države. Na temelju dugogodišnjeg istraživanja dubrovačkih arhiva i urbanih ekonomskih struktura, obradila je trgovinu, zanatstvo i rudarsku djelatnost, razvoj gradskih naselja, ali pažnju je posvetila i privredi sela, osvjetljavajući složene ekonomske odnose u kontekstu srednjovjekovne bosanske države.²⁵

²³ ANUBiH, Dosije Desanka Kovačević-Kojić, *MIŠLJENJE za izbor prof. dr. DESANKE KOVAČEVIĆ-KOJIĆ za vanrednog člana Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine*, 9. 1. 1975, 3–4.

²⁴ Desanka Kovačević-Kojić, “Privredni razvoj srednjovjekovne bosanske države”, u: *Prilozi za istoriju Bosne i Hercegovine I: Društvo i privreda srednjovjekovne bosanske države*, ur. Enver Redžić, Sarajevo: ANUBiH, 1987, 89–190.

²⁵ Sličan analitički okvir primijenila je i na Srbiju u doba despotovine, gdje je u dva zasebna poglavlja u drugom tomu *Историје српског народа* izložila ključne aspekte privredne politike, regionalne specifičnosti i uticaj međunarodnih faktora na unutrašnje ekonomske tokove. *Историја српског народа*, књ. 2, ур. Јованка Калић, Београд: СКЗ, 1982, 100–108, 268–277.

Pored autorskog angažmana, obavljala je i recenzentski rad za brojne pristigle naučne priloge, čime je dodatno osigurala akademsku utemeljenost i kvalitet planirane edicije. Tokom realizacije projekta preuzela je odgovornost za priređivanje, kompletiranje i redakturu rukopisa pokojnog Ante Babića, kao i za pisanje dijela koji obrađuje trgovačko i novčano poslovanje u gradovima Bosanske Kraljevine. Zbog izostanka angažmana profesora Marka Šunjića na pojedinim segmentima, dio obaveza preuzela je upravo Desanka Kovačević-Kojić zajedno sa Simom Ćirkovićem.²⁶

Doprinos Desanke Kovačević-Kojić posebno se ističe u kontekstu historiografskih tendencija koje su u izučavanju srednjovjekovne prošlosti sve više naglašavale analizu ekonomskih i društvenih procesa. Iako je njen istraživački fokus primarno usmjeren ka tim aspektima, nije zanemarila ni tradicionalne teme političke historije, koje također zauzimaju značajno mjesto u njenom radu. Premda je broj takvih radova relativno ograničen, smatramo važnim naglasiti da njen naučni opus obuhvata i proučavanje odnosa srednjovjekovne Bosne s Osmanskim Carstvom, analizu pravnih institucija bosanske srednjovjekovne države, kao i razmatranje vjerskih pitanja. Uostalom, kao i sve druge, njene radove i na ovom polju karakteriše precizno korištenje izvora, kritička analiza historiografskih narativa i nastojanje da se lokalne historije uključe u širi kontekst balkanskih i evropskih procesa. U svom dugogodišnjem radu, posvetila se i složenoj problematici balkanskih stočara Vlaha, oslanjajući se prvenstveno na dubrovačku arhivsku građu. Njena istraživanja lokalizacije katuna, mobilnih stočarskih zajednica koje su igrale važnu ulogu u ekonomskom i demografskom prostoru Balkana, doprinijela su boljem razumijevanju migracionih obrazaca, društvene organizacije i odnosa između nomadskih i urbanih populacija, te značajne uloge Vlaha u trgovini.²⁷

²⁶ ANUBiH, Dosije Desanka Kovačević-Kojić, *Referat za izbor dopisnog člana prof.dr. Desanke Kovačević-Kojić u status redovnog člana*, 1-2. Up. Sima Ćirković, Desanka Kovačević-Kojić, "Predgovor", u: *Prilozi za istoriju Bosne i Hercegovine, I, Društvo i privreda srednjovjekovne bosanske države*, ur. Enver Redžić, Sarajevo: ANUBiH, 1987, 7-9.

²⁷ Десанка Ковачевић, "Средњовјековни катуні по дубровачким изворима", у: *Симпозијум о средњовјековном катуну*, ур. Миленко С. Филиповић, Сарајево: Научно друштво СР Босне

Pored temeljnih pitanja kojima se bavi u svojim radovima, otvorila je i niz manje istraženih, ali historiografski izuzetno značajnih tema. Među njima se posebno izdvaja pitanje zdravstvenih prilika u srednjovjekovnoj Srebrenici, koje problematizira na osnovu jedne žalbe dubrovačkih trgovaca.²⁸ Na temelju tog izvora, zaključuje da su zdravstveni uslovi u Srebrenici bili izrazito nepovoljni, što se prvenstveno dovodi u vezu s prisustvom velikog broja topionica i intenzivnom rudarskom aktivnošću. Takva industrijska koncentracija, bez adekvatnih sanitarnih mjera, zasigurno je doprinosila zagađenju zraka i vode, te posljedično pogoršavala javno zdravlje lokalnog stanovništva.

Podaci o zdravstvenim prilikama u srednjovjekovnim bosanskim gradovima općenito su rijetki i fragmentarni, što dodatno otežava sistematsko proučavanje ove oblasti. Razlog zbog kojeg se ova tema zasluženo izdvaja jeste njena pionirska pozicija unutar domaće historiografije. Naime, rad Kovačević-Kojić uz koautorstvo Sime Ćirkovića predstavlja prvi pokušaj da se jedno pitanje iz domena ekohistorije, discipline koja istražuje međudnose čovjeka, okoliša i društvenih struktura, uopće artikulira u kontekstu srednjovjekovne Bosne. Dok je ekohistorijski pristup već decenijama prisutan i metodološki razvijen u svjetskoj historiografiji, u domaćem kontekstu on tek počinje da dobija na značaju posljednjih godina. Otvaranjem ovakvih tema, stvara se prostor za interdisciplinarna istraživanja koja povezuju historiju s ekologijom, medicinom, urbanizmom i društvenom teorijom, čime se značajno proširuje horizont razumijevanja srednjovjekovnog društva.

Kovačević-Kojić među prvim je sistematski koristila trgovačke knjige iz dubrovačkog arhiva kao primarne izvore, čime je otvorila vrata novim metodama istraživanja srednjovjekovne ekonomije. Analiza trgovačkih knjiga braće Kabužić (Caboga) pokazala je kako se mikrohistorijski

и Херцеговине, 1963, 121–140; Desanka Kovačević, “Učešće Vlaha u trgovinskoj razmjeni tokom XIV i XV vijeka”, u: *Simpozijum – Vlasi u XV i XVI vijeku*, Sarajevo: ANUBiH, 1983, 79–85.

²⁸ Desanka Kovačević-Kojić, Sima Ćirković, “Zdravstvene prilike u srednjovjekovnoj bosanskoj državi”, u: *Acta historica medicinae, pharmaciae, veterinae*, Beograd: Savez naučnih društava za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije, 1970, br. 10-2, 93–98.

podaci mogu koristiti za širu sliku društvenih i ekonomskih odnosa. Već u ranim fazama svoje naučne karijere, Kovačević-Kojić je ukazala na značaj ovih izvora. Zbog svoje metodološke i historiografske vrijednosti, ova tema pretočena je nešto kasnije i u monografiju, koja vjerno prenosi originalne knjigovodstvene zapise, uz stručne komentare i jezičke sažetke, čime je dodatno afirmisana u akademskom diskursu.²⁹

Period nastanka ovih knjiga (1426–1433) poklapa se s vremenom intenzivnog ekonomskog procvata Bosne i Srbije, kada su rudnici srebra, trgovina voskom i drugim sirovinama bili u punom zamahu. Braća Kabužić, sa sjedištem u Dubrovniku, aktivno su poslovala na ovim prostorima, a njihova dokumentacija svjedoči o snažnim trgovačkim vezama između dubrovačkog plemstva i balkanskog zaleđa. Poseban značaj ovog izvora leži u potvrdi postojanja dvostrukog knjigovodstva u Dubrovniku već u prvoj polovini XV stoljeća. Ova metoda, zasnovana na paralelnom evidentiranju transakcija, bila je rijetkost u tadašnjoj Evropi, a njena primjena u kontekstu balkanske trgovine otvara nova pitanja o stepenu razvijenosti lokalnih ekonomskih struktura. Za historiju Bosne, knjige braće Kabužić nude dragocjen uvid u tokove robe, trgovačke rute, vrste sirovina i poslovne prakse koje su oblikovale regionalnu ekonomiju. Rad Desanke Kovačević-Kojić ne samo da je valorizirao jedan izuzetno važan izvor već je i postavio temelje za dalja istraživanja o ekonomskoj povezanosti Dubrovnika s Bosnom i širim balkanskim prostorom u kasnom srednjem vijeku.

Vrijeme je pokazalo da je Desanka Kovačević-Kojić ipak bila najdosljednija proučavanju urbane historije. Pored kapitalnog djela o gradskim naseljima, objavila je i niz studija posvećenih pojedinačnim urbanim sredinama, među kojima se ističu radovi o Zvorniku, Sarajevu, Drijevimama, Fojnici i Borču. Ovi tekstovi dodatno potvrđuju njenu sposobnost da poveže mikrohistorijske analize s makrohistorijskim procesima, čime je omogućila dublje razumijevanje lokalnih specifičnosti u okviru šireg srednjovjekovnog urbanog pejzaža. Kao izuzetno vrijedna sinteza društvenih,

²⁹ Десанка Ковачевић-Кojiћ, *Трговачке књиге браће Кабужић (Собога): 1426–1433*, Београд: САНУ, 1999.

ekonomskih i kulturnih aspekata urbanog života na prostoru srednjovjekovne Srbije i Bosne objavljena je i njena knjiga *Градски живот у Србији и Босни XIV–XV вијек*.³⁰ Za razliku od prethodne studije o gradskim naseljima, ovdje autorica ne pristupa gradovima samo kao geografskim tačkama, već ih analizira kao dinamične društvene organizme, u kojima se prepliću slojevi vlasti, zanatstva, trgovine i religije. Poseban akcenat stavlja na rudarske centre poput Novog Brda i Srebrenice, prikazujući ih kao motore ekonomskog razvoja, ali i kao mjesta gdje se oblikuje svakodnevica običnog čovjeka. Kroz bogatstvo arhivskih izvora, knjiga oživljava ambijent gradskih ulica, kuća i drugih objekata, nudeći čitaocu ne samo historijsku analizu, već i gotovo antropološki uvid u život srednjovjekovnog Balkana.

Važno je naglasiti da posljednja knjiga nije nastala kao jedinstvena studija, već kao zbornik tematski povezanih radova koje je autorica objavljivala tokom višegodišnjeg bavljenja ovom temom. Upravo u tome leži posebna vrijednost ove publikacije: ona na jednom mjestu okuplja tekstove koji su ranije bili razasuti po različitim, često teško dostupnim izdanjima, a neki su prvobitno objavljeni i na stranim jezicima, posebno francuskom. Time Desanka Kovačević-Kojić ne samo da olakšava pristup vlastitom naučnom doprinosu već i omogućava sveobuhvatniji uvid u srednjovjekovni urbani život, čineći oba djela komplementarnim i nezaobilaznim u izučavanju historije gradova na Balkanu.

Jednu od svojih najznačajnijih monografija iz ove oblasti Desanka Kovačević-Kojić posvetila je srednjovjekovnoj Srebrenici,³¹ gradu koji je, uprkos geografskoj udaljenosti, bio intenzivno povezan s Dubrovnikom. Ova povezanost potvrđena je kroz bogat korpus arhivskih izvora sačuvanih u Dubrovačkom arhivu, među kojima se ističu notarski zapisi, trgovačka korespondencija i drugi dokumenti koji omogućavaju rekonstrukciju društvenog, ekonomskog i urbanog života Srebrenice u srednjem vijeku.

³⁰ Десанка Ковачевић-Кojiћ, *Градски живот у Србији и Босни (XIV–XV вијек)*, Београд: Историјски институт, 2007.

³¹ Десанка Ковачевић-Кojiћ, *Средњовјековна Сребреница: XIV–XV вијек*, Београд: САНУ, 2010.

Srebrenica je, zahvaljujući izuzetnom rudnom potencijalu, predstavljala ključni privredni centar srednjovjekovne bosanske države. Poseban zamah njenom razvoju dao je dolazak rudarskih majstora Sasa (Saksonci), koji su početkom XIV stoljeća stigli na prostor Bosne vjerovatno preko Srbije, a prethodno iz Ugarske, gdje su već postojale njemačke kolonije i razvijene rudarske zajednice. Njihova tehnička znanja i organizacione sposobnosti značajno su unaprijedili rudarsku proizvodnju, što je direktno uticalo na povećanje interesa dubrovačkih trgovaca za ovaj prostor. Trgovina, potaknuta rudarskom ekspanzijom, bila je glavni kanal povezivanja dvaju gradova, a uz nju se razvijalo i zanatstvo, koje je pratilo potrebe rudarske i trgovačke djelatnosti. Posebna vrijednost monografije Kovačević-Kojić ogleda se u njenoj sposobnosti da iz dostupnih izvora izvede inovativne zaključke, među kojima se izdvaja analiza unutrašnje organizacije rudarske proizvodnje. Autorica je, na osnovu fragmentarnih podataka, rekonstruisala postojanje funkcionalne podjele rada između običnih radnika, topioničara i vlasnika rudnih jama, čime je otvorila prostor za dublje razumijevanje ekonomskih struktura srednjovjekovne Bosne

Monografija o Srebrenici nastala je kao rezultat višegodišnjeg istraživačkog rada u okviru projekta “Društveni cilj XIII/2”, pokrenutog 1986. godine pod koordinacijom Instituta za istoriju u Sarajevu.³² U realizaciju projekta bio je uključen značajan broj historičara iz Bosne i Hercegovine i tadašnje Jugoslavije,³³ a iako je do planiranog roka (1990. godine) realizirano približno 50% zadataka, samo je manji dio rezultata objavljen.³⁴ Među rijetkim publikacijama koje su proizašle iz tog projekta nalazi se i spomenuta studija o Srebrenici, koja je dugo vremena bila dostupna rijetkim pojedincima u rukopisnoj formi.

³² Drago Borovčanin, Ibrahim Karabegović, “30 godina postojanja i rada Instituta za istoriju u Sarajevu”, u: *Prilozi*, Sarajevo: Institut za istoriju, 1988, br. XXIII/24, 27–28.

³³ Arhiv Bosne i Hercegovine (dalje: ABiH), Fond: Samoupravna interesna zajednica nauke Bosne i Hercegovine, kutija 200, DC XIII/2, Istorija, Izvedbeni projekat istraživanja iz oblasti istorije Bosne i Hercegovine, 1986.

³⁴ Up. Husnija Kamberović, “Opće napomene o problemima historije Bosne i Hercegovine”, u: *Prilozi*, Sarajevo: Institut za istoriju, 2006, br. 35, 220–221.

Ova monografija ne predstavlja samo vrijedan doprinos historiografiji srednjovjekovne Bosne, već i ilustrativan primjer kako se interdisciplinarnim pristupom, uz oslonac na arhivsku građu, može rekonstruisati kompleksna slika jednog prostora. Istovremeno, ona svjedoči o potencijalu velikih naučnih projekata i potrebi za njihovim sistematskim planiranjem i institucionalnom podrškom. Projekat “Društveni cilj XIII/2” predstavlja primjer kako institucionalno planirani i koordinirani istraživački poduhvati, zasnovani na jasno definisanim ciljevima i metodološkim okvirima, mogu rezultirati vrijednim naučnim doprinosima, te ukazuje na potrebu sistematskog i dugoročnog pristupa u organizaciji historiografskih istraživanja u Bosni i Hercegovini.

Umjesto zaključka

Jedna od najvažnijih osobina naučnog opusa akademkinje Desanke Kovačević-Kojić nesumnjivo je njegova čvrsta utemeljenost na bogatom korpusu arhivske građe, prvenstveno iz fondova Dubrovačkog državnog arhiva. Svaki njen zaključak proizlazi iz pažljive analize velikog broja izvora, što radovima daje visoku razinu pouzdanosti i istovremeno osigurava njihovu originalnost. U vremenu kada se rad s arhivskom građom često suočava s izazovima preopterećenosti podacima, ponavljanjima i fragmentarnošću, Kovačević-Kojić demonstrirala je izuzetnu sposobnost da se uzdigne iznad pojedinačnih, često stereotipno ponavljanih vijesti, te da iz njih izgradi koherentne i čitljive sinteze koje ne gube na analitičkoj dubini.

Njena metodološka preciznost ogleda se i u gotovo besprijekornom poznavanju relevantne literature, domaće i strane, što dodatno učvršćuje interpretativni okvir njenih istraživanja. Upravo zbog toga s punim pravom možemo tvrditi da djela Desanke Kovačević-Kojić zauzimaju istaknuto mjesto u vrhu bosanskohercegovačke i šire medievistike. Akademkinja Desanka Kovačević-Kojić zauzima nezaobilazno mjesto u historiografiji o srednjovjekovnoj Bosni, ne samo zbog obimnog i tematski raznovrsnog naučnog opusa, već i zbog metodološke preciznosti i interdisciplinarnog pristupa koji

je primjenjivala u istraživanjima. Njene studije, posebno ona posvećena trgovini i urbanim sredinama srednjovjekovne bosanske države, predstavljaju temeljne tekstove u domaćoj i regionalnoj historiografiji, te se s pravom mogu smatrati udžbeničkim pristupima za razumijevanje ekonomskih i društvenih struktura tog perioda. Kovačević-Kojić je, koristeći bogatstvo dubrovačkih arhivskih izvora, kao i dokumentaciju iz drugih mediteranskih i balkanskih centara, rekonstruirala kompleksne mreže trgovinskih veza, tokove robe, ulogu gradskih naselja kao ekonomskih i administrativnih središta, te dinamiku odnosa između lokalnih vlasti i stranih trgovaca. Njena sposobnost da poveže mikrohistorijske podatke s makrohistorijskim procesima omogućila je dublje razumijevanje privrednih kretanja u srednjovjekovnoj Bosni, čime je značajno doprinijela redefiniranju postojećih historiografskih narativa. Osim što je sinonim za stručnost u akademskim krugovima, stekla je i široku prepoznatljivost među ljubiteljima kulturne baštine i starina. Njena sposobnost da kompleksne historijske fenomene predstavi jasno i pristupačno učinila ju je autoritetom ne samo među historičarima već i među širom javnošću zainteresiranom za prošlost Bosne i Hercegovine. U tom smislu, njen rad ne samo da oblikuje akademsku misao već i doprinosi popularizaciji historijske svijesti i očuvanju kulturnog pamćenja.

Predani naučnoistraživački rad i ostvareni rezultati Desanke Kovačević-Kojić prepoznati su od strane stručne javnosti, šire društvene zajednice i relevantnih institucija, što je potvrđeno brojnim priznanjima i nagradama koje su joj dodijeljene. Na prijedlog Filozofskog fakulteta u Sarajevu i Odjeljenja društvenih nauka ANUBiH,³⁵ dodijeljena joj je Dvadesetsedmojulska

³⁵ Na sjednici održanoj 20. marta 1979. godine, Odjeljenje društvenih nauka Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine jednoglasno je donijelo odluku da svog člana, prof. dr. Desanku Kovačević-Kojić, predloži za dodjelu 27-julske nagrade SR Bosne i Hercegovine. U cilju obrazloženja ove odluke, Odjeljenje je zadužilo akademike Alojza Benca i Nedima Filipovića da pripreme odgovarajući referat. U skladu s tim, oni su sastavili stručni prikaz u kojem su istaknuli izuzetne doprinose prof. dr. Kovačević-Kojić naučnom istraživanju i razvoju historijske nauke, a kao neposredan povod za prijedlog naglašeno je objavljivanje obimne i značajne monografije *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države*, kojom je tada, kao dopisni član Akademije, dodatno afirmisala svoj naučni autoritet. ANUBiH, Dosije Desanka Kovačević-Kojić, *Referat*, 13. 4. 1979, 1–3.

nagrada SR Bosne i Hercegovine za nauku u 1979. godini.³⁶ Priznanje je dodijeljeno za izuzetan doprinos izučavanju srednjovjekovne historije Bosne, naročito kroz njena pionirska istraživanja o trgovini, urbanom životu i vezama sa Dubrovnikom, a neposredan povod bilo je objavljivanje knjige *Градска насеља средњовјековне босанске државе*, koja je ocijenjena kao kapitalno djelo koje značajno proširuje znanje o srednjovjekovnoj Bosni. Zahvaljujući navedenoj knjizi našla se među šesnaest “zaslužnih radnika iz raznih oblasti stvaralaštva i rada” koje je Vlada SR BiH nagradila Dvadeset-sedmojulsom nagradom.³⁷

Već ranije, 1967. godine, bila je odlikovana Ordenom rada sa zlatnim vijencem, jednim od najviših državnih priznanja SFRJ.³⁸ Ovo odlikovanje dodjeljivano je za rad od posebnog značaja za napredak zemlje u oblastima nauke, obrazovanja, kulture i društvenog razvoja, čime je njen naučni angažman bio prepoznat i na saveznom nivou. Godine 1976. Univerzitet u Sarajevu dodijelio joj je Plaketu Univerziteta, kao priznanje za dugogodišnji akademski i naučni rad, te doprinos razvoju visokoškolskog obrazovanja i historiografske misli u Bosni i Hercegovini.³⁹

Pored toga, Desanka Kovačević-Kojić bila je dobitnica prestižne nagrade “Veselin Masleša” 1968. godine, dodjeljivane za izuzetna ostvarenja u oblasti nauke, publicistike i društvenih djelatnosti, kao i nagrade “Vladimir Ćorović” za životno djelo, koja joj je dodijeljena 2002. godine u znak priznanja za cjelokupan naučni opus i trajni doprinos izučavanju srednjovjekovne historije.

³⁶ Dvadesetsedmojulska nagrada bila je jedno od najviših priznanja u SR Bosni i Hercegovini, dodjeljivana od strane republičkih vlasti povodom obilježavanja 27. jula – Dana ustanka naroda BiH protiv fašizma. Nagrada se dodjeljivala pojedincima i kolektivima za izuzetna dostignuća u oblasti kulture, nauke, umjetnosti i društvenog angažmana, s ciljem afirmacije antifašističkih i socijalističkih vrijednosti. “Zakon o Dvadesetsedmojulskoj nagradi”, *Službeni list SR Bosne i Hercegovine*, br. 2/88-59., 24/89-671.

³⁷ “Priznanja za stvaralački doprinos razvoju Republike”, *Oslobođenje*, 37/11186, 25. 6. 1979, 3.

³⁸ Prema ukazu br. 150 od 8. novembra 1967. godine. ANUBiH, Dosije Desanka Kovačević-Kojić, *Upitnik*.

³⁹ Plaketa Univerziteta br. 01-1866/76 od 2. 12. 1976. Isto.

Svojim predanim radom, izuzetnom erudicijom i bogatom bibliografijom, Desanka Kovačević-Kojić izgradila je neupitan autoritet među kolegama i studentima, ostavivši dubok trag u domaćoj historiografiji. Onima koji nisu imali sreću da je upoznaju lično, da s njom surađuju ili makar prisustvuju njenim predavanjima, ostaje da s tihim divljenjem zavide onima koji su je poznavali dovoljno blisko da su akademkinju Desanku Kovačević-Kojić mogli oslovljavati s toplinom i poštovanjem — jednostavno, kao Cica. Taj nadimak, izgovaran s osmijehom i poštovanjem, nije bio tek znak bliskosti, već potvrda njene ljudske veličine, skromnosti i topline koja je nadilazila akademske okvire.

IZVORI I LITERATURA

Neobjavljeni izvori

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine (ANUBiH), Sarajevo,

– Dosije Desanka Kovačević-Kojić

Arhiv Bosne i Hercegovine (ABiH), Sarajevo,

– Samoupravna interesna zajednica nauke Bosne i Hercegovine,

Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet (UNSA-FF), Sarajevo,

– Dosije Desanka Kovačević-Kojić

Objavljeni izvori

“Zakon o Dvadesetsedmojulske nagradi”, *Službeni list SR Bosne i Hercegovine*, br. 2/88-59, 24/89-671.

Štampa

Oslobođenje, Sarajevo, 1979.

Knjige

- Dos, Fransoa, *Istorija strukturalizma II: Napolje sa znakom, 1967. do danas*, Beograd: Karpos, 2019.
- Ćirković, Sima, Desanka Kovačević-Kojić, Ruža Ćuk, *Staro srpsko rudarstvo*, Beograd – Novi Sad: Vukova zadužbina – Prometej, 2002.
- Hommage to Academician Desanka Kovačević Kojić: Trade, Mining, Settlements, and Politics in Medieval and Early Modern Southeastern Europe*, Collection of Works, vol. 47, ed. Aleksandar Rastović, Vladeta Petrović, Belgrade: Institute of History, 2025.
- Istorija srpskog naroda*, knj. 2, ur. Jovanka Kalić, Beograd: SKZ, 1982.
- Kovačević, Desanka, *Bosna i Hercegovina u srednjem vijeku*, Sarajevo: Narodna prosvjeta, 1954.
- Kovačević, Desanka, *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*, Sarajevo: Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine, 1961.
- Kovačević-Kojić, Desanka, *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države*, Sarajevo: Veselin Masleša, 1978.
- Kovačević-Kojić, Desanka, *Trgovačke knjige braće Kabužić (Coboga): 1426–1433*, Beograd: SANU, 1999.
- Kovačević-Kojić, Desanka, *Gradski život u Srbiji i Bosni (XIV–XV vijek)*, Beograd: Istorijski institut, 2007.
- Kovačević-Kojić, Desanka, *Srednjovjekovna Srebrenica: XIV–XV vijek*, Beograd: SANU, 2010.
- Spomenica (1950–1989)*, Sarajevo: Filozofski fakultet, 1980.

Članci

- Borovčanin, Drago i Ibrahim Karabegović, “30 godina postojanja i rada Instituta za istoriju u Sarajevu”, u: *Prilozi*, Sarajevo: Institut za istoriju 1988, br. XXIII/24, 5–31.
- Ćirković, Sima i Desanka Kovačević-Kojić, “Predgovor”, u: *Prilozi za istoriju Bosne i Hercegovine, I, Društvo i privreda srednjovjekovne bosanske države*, ur. Enver Redžić, Sarajevo: ANUBiH, 1987, 7–9.

- Kamberović, Husnija, “Opće napomene o problemima historije Bosne i Hercegovine”, u: *Prilozi*, Sarajevo: Institut za istoriju, 2006, br. 35, 217–241.
- Kovačević, Desanka, “Trgovačke knjige Nikole i Luke Kabužića”, u: *Historijski pregled*, Zagreb: Savez društva historičara SFRJ, 1954, br.1-1, 46–48.
- Kovačević, Desanka, “Dans la Serbie et la Bosnie médiévales: Les mines d’or et d’argent”, u: *Annales*, Paris: *Économies Sociétés Civilisations*, École des hautes études en sciences sociales 1960, br.15-2, 248–258.
- Kovačević, Desanka, “Srednjovjekovni katuni po dubrovačkim izvorima”, u: *Simpozijum o srednjovjekovnom katunu*, ur. Milenko S. Filipović, Sarajevo: Naučno društvo SR Bosne i Hercegovine, 1963, 121–140.
- Kovačević-Kojić, Desanka i Sima Ćirković, “Zdravstvene prilike u srednjovjekovnoj bosanskoj državi”, u: *Acta historica medicinae, pharmaciae, veterinae*, Beograd: Savez naučnih društava za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije, 1970, br. 10-2, 93–98.
- Kovačević, Desanka, “Učešće Vlaha u trgovinskoj razmjeni tokom XIV i XV vijeka”, u: *Simpozijum – Vlasi u XV i XVI vijeku*, Sarajevo: ANUBiH, 1983, 79–85.
- Kovačević-Kojić, Desanka, “Srednji vijek”, u: *Savjetovanje o historiografiji Bosne i Hercegovine (1945-1982)*, ur. Nedim Filipović, Sarajevo: ANUBiH, 1983, 31–36.
- Kovačević-Kojić, Desanka, “Privredni razvoj srednjovjekovne bosanske države”, u: *Prilozi za istoriju Bosne i Hercegovine I: Društvo i privreda srednjovjekovne bosanske države*, ur. Enver Redžić, Sarajevo: ANUBiH, 1987, 89–190.
- Kovačević-Kojić, Desanka, “Dvojno knjigovodstvo u Dubrovniku i Benko Kotruljević”, u: *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine*, Sarajevo: 1988, br. 39, 57–64.
- Kurtović, Esad, “Bibliografija Godišnjaka Društva istoričara Bosne i Hercegovine, Sarajevo (I do XL–XLI)”, u: *Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu (Historija, Historija umjetnosti, Arheologija)*, Sarajevo: Filozofski fakultet, 2020, br. 7, 137–180.

- Mernik, Slavica, “Bibliografija akademika Desanke Kovačević Kojić”, u: *Zbornik radova u čast akademiku Desanki Kovačević Kojić*, ur. Đuro Tošić, Banja Luka: Odjeljenje društvenih nauka ANURS, 2015, 37–63.
- Spremić, Momčilo, “Desanka Kovačević-Kojić (1925), Srbija i Mediteran”, u: *Život i stvaralaštvo žena članova Srpskog učenog društva, Srpske kraljevske akademije i Srpske akademije nauka i umetnosti, tom II*, gl.ur. Zoran Knežević, ur. Nada Milošević-Đorđević, Beograd: SANU, 2022, 361–394.
- Tadić, Jorjo, “Izveštaj o praktičnom radu sa studentima u Dubrovniku u leto 1949. g”, u: *Istorijski časopis*, Beograd: Organ Istoriskog instituta SAN, 1951, br. 2/1949–1950, 299.
- Tošić, Đuro, “Život i djelo akademika Desanke Kovačević Kojić”, u: *Zbornik radova u čast akademiku Desanki Kovačević Kojić*, ur. Đuro Tošić, Banja Luka: Odjeljenje društvenih nauka ANURS, 2015, 19–34.

CENTENARY OF THE BIRTH OF DESANKA KOVAČEVIĆ-KOJIĆ: HISTORIOGRAPHICAL CONTRIBUTION TO THE STUDY OF MEDIEVAL BOSNIA

Summary

Academician Desanka Kovačević-Kojić stands as a towering figure in the historiography of medieval Bosnia and the broader Balkan region. Her scholarly oeuvre is distinguished by its rigorous methodological foundation, rooted in exhaustive archival research – most notably from the Dubrovnik State Archives – and reinforced by a sophisticated engagement with both domestic and international historiographical literature. Through her meticulous synthesis of fragmented historical data, she produced works of exceptional analytical clarity and interpretative depth, setting a benchmark for historical scholarship in the region.

Her pioneering studies on trade, urban life, and economic structures in the medieval Bosnian state have become foundational texts, reshaping prevailing narratives and offering new frameworks for understanding the socio-economic dynamics of the period. By bridging microhistorical detail with macrohistorical processes, Kovačević-Kojić illuminated the complex interplay between local governance, mercantile networks, and regional development, thereby contributing significantly to the evolution of medieval studies in Southeast Europe.

Beyond her scholarly achievements, her work has inspired generations of historians, serving as both a methodological model and a source of intellectual motivation. Her legacy endures not only in the academic canon but also in the cultural memory of generations of historians from Bosnia and Herzegovina, where her contributions continue to inform historical discourse and foster a deeper appreciation of the medieval past.

